

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อใช้สิทธิในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

Community Capacity Enhancement for the Right for Sustainable Water Management: Communities around Songkla Lake Basin, Thailand

นิตยา โพธิ์นอก*

รัชวดี แสงมหะหมัด**

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และเสนอรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาให้ใช้สิทธิจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืน วิธีการศึกษาเป็นเชิงคุณภาพโดยการสำรวจเอกสาร สัมภาษณ์ และประชุมกลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่หลากหลายและอุดมสมบูรณ์ แต่ยังมีปัญหามลพิษ อุทกภัย และขาดแคลนน้ำในการเกษตร มีทรัพยากรที่เป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่อการจัดการน้ำที่เป็นขนาดเล็ก ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำไม่ได้ถูกนำมาใช้มากนัก โดยมีผู้ตอบว่าในพื้นที่ไม่มีวัฒนธรรมหรือวิถีปฏิบัติที่ดีในการจัดการน้ำถึงร้อยละ 74.9 ผู้เข้าร่วมส่วนหนึ่ง ร้อยละ 28.4 เห็นว่าพื้นที่มีเจตจำนงในการจัดการน้ำร่วมกันอย่างมาก ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืนคือความตระหนักและร่วมแรงร่วมใจ ส่วนปัจจัยอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งคืองบประมาณ การพัฒนาศักยภาพในการจัดการน้ำที่ชุมชนคิดว่าจำเป็นเร่งด่วนมากที่สุด ได้แก่ ความเป็นผู้นำ การนำเสนอและประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร ช่องทางการติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จิตสำนึกการเป็นเจ้าของ การเขียนและทำให้ข้อเสนอโครงการได้รับการสนับสนุน และการวางแผนและบริหารโครงการ ส่วนรูปแบบในการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อใช้สิทธิในการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืนนั้น ทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ แบบส่วนราชการเป็นหลัก ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาสังคมนั้น มีความเหมาะสมกับบางสถานการณ์และมีเงื่อนไขการนำไปใช้ที่แตกต่างกันไป ข้อเสนอแนะคือ การเสริม

* นักวิชาการผู้ชำนาญการ สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า

** นักวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า

สร้งคักยภพชุมชนในการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืนต้องวางอยู่บนพื้นฐานความต้องการและสภาพของชุมชนเป็นสำคัญ การบูรณาการระหว่างส่วนที่เกี่ยวข้องเป็นแรงสนับสนุนที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้ชุมชนมีความสามารถตั้งแต่การวางแผน ดำเนินการ และตัดสินใจ

คำสำคัญ : ความสามารถของชุมชน--การจัดการน้ำ, ทรัพยากรน้ำ, การพัฒนา, ทะเลสาบสงขลา

Abstract

The objectives of the study are to analyze the status and propose an appropriate model for enhancing community capacity to exercise rights to participation in water resource management in Songkla Lake Basin (SLB). Qualitative methods were used in the study by exploring documents, interviews, and group meetings. The results showed that SLB had plentiful and various natural resources. However, SLB faced many problems such as water pollution, flooding, and agricultural water shortages. SLB had existing water resource management facilities, but these were small-scale. A majority of participants felt that their community didn't have traditions or norms for local water management. A significant minority of 28.4 percent thought their community had very substantial common will for water management. Concern and coordination among the community members was a key success factor to sustain water resource management, and a lack of budget was the biggest single failure factor. Prioritized issues for enhancing community capacity were leadership, presentation and information, public relations, means of communication with relevant agencies, ownership, writing proposals to obtain water project funds, and planning and managing projects. Four alternative models were proposed to enhance community water resource management capacity: government agency, academic sector, local administrative organization, and civil society organization models. The application of a model depends upon the particular situation, and each model requires different conditions. This study recommends conducting empowerment activities based on community needs. Integration among relevant agencies was also important support to enable community capacity enhancement for planning, implementation, and decision making.

Keywords : Community Capacity, Water Resource, Development, Songkla Lake Basin (SLB)

1. บทนำ

การยอมรับความสามารถและสิทธิของชุมชนในการจัดการน้ำ ถือว่ามีความสอดคล้องกับ “สิทธิตามสภาพ” (de facto right) ถือเป็นสิทธิที่ไม่จำเป็นต้องได้รับการรับรองเพราะถือว่าสิทธินั้นเกิดขึ้นอยู่เองโดยธรรมชาติ (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2550, 121-122) การไม่ยอมรับว่าชุมชนมีสิทธิ “อยู่แล้ว” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในถิ่นที่ตนเองอยู่ คล้ายเป็นการปฏิเสธกระบวนการจัดสรรทางธรรมชาติ การพัฒนาที่นอกจากจะขาดความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังขาดความเท่าเทียมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรทางธรรมชาติที่ลดน้อยลงเพราะชุมชนไม่ได้เข้าไปร่วมดูแลเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนหรือชุมชนกับชุมชน หรือชุมชนกับภาคเอกชนเพราะขาดการยอมรับซึ่งกันและกัน

ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนซึ่งพบกับปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ด้วยความแตกต่างทางกายภาพและชีวภาพของตัวลุ่มน้ำเองได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชนโดยรอบ และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ได้ทำให้การจัดการน้ำในพื้นที่ประสบปัญหาในเรื่องของปริมาณน้ำดิบมากเกินพอกินในฤดูฝน หรือมีน้อยในฤดูแล้ง ปัญหาน้ำเสียจากอุตสาหกรรม การเกษตร และครัวเรือน โดยมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชนเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหา แต่ก็ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างครอบคลุม จนกระทั่งเมื่อ 17 ธันวาคม พ.ศ.2545 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาขึ้น และการพัฒนาพื้นที่ก็อยู่บนฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากขึ้น

การเข้าไปมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและหมายรวมถึงชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แต่ชุมชนยังต้อง

เผชิญความท้าทายเกี่ยวกับการจัดการเชิงเทคนิค กฎหมาย การบริหาร ฯลฯ เป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่บางชุมชนอาจยังไม่คุ้นเคย หากได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับภาคส่วนอื่นที่มีความเข้าใจมากกว่า อาจทำให้เกิดปัญหาการใช้สิทธิที่ไม่เท่าเทียมหรือเกิดการไม่ยอมรับศักยภาพของชุมชน หากจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้วทุกภาคส่วนควรได้รับการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากรน้ำ ดังการศึกษาของ Mumtas & Wichien (2013) ที่ว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ได้รับผลกระทบและไม่สามารถเข้าไปมีอิทธิพลหรือเข้าไปจัดการผลประโยชน์ ควรได้รับการยกระดับความสามารถให้มากขึ้น

การยกระดับศักยภาพของชุมชนนั้น ต้องมีพื้นฐานความเข้าใจว่าทุนทางสังคมของชุมชนมีอะไรอยู่แล้วบ้าง ในการศึกษาครั้งนี้จึงมีความสนใจว่าศักยภาพที่มีอยู่เดิมของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นเช่นไร กิจกรรมหรือการดำเนินโครงการที่เข้าไปนั้นมีส่วนเติมเต็มและพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถเข้าไปมีสิทธิในวาระนโยบายได้มากน้อยหรือไม่เพียงใด รวมทั้งมีอุปสรรคหรือปัจจัยสู่ความสำเร็จใดบ้างที่จะช่วยให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ข้อค้นพบเหล่านี้จะนำไปสู่คำถามหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำที่ยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาควรเป็นอย่างไร อันอาจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาเพื่อการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ด้วยการคำนึงถึงสิทธิและศักยภาพของชุมชนพื้นที่อื่นต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์

จากสภาพปัญหาและความท้าทายเกี่ยวกับศักยภาพชุมชนในการใช้สิทธิเพื่อการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืน โดยใช้กรณีศึกษาเป็นชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ดังต่อไปนี้ 1) เพื่อวิเคราะห์

สถานการณ์เกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำของพื้นที่กรณีศึกษา และ 2) เพื่อเสนอรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

3. ความสำคัญของชุมชนในบริบทการพัฒนาและการจัดการทรัพยากร

หากกล่าวถึงศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำหลายภาคส่วนคงเข้าใจตรงกันว่าน้ำเป็นทรัพยากรที่มีความซับซ้อนในการบริหารจัดการ และต้องการตัวแสดงที่หลากหลายในการจัดการน้ำให้มีประสิทธิภาพ ดังการศึกษาของ Lackstrom (2011) ที่พบว่า สภาพปัญหาการจัดการน้ำมีความซับซ้อน ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องมีมากและมีบทบาทอำนาจต่างกันมาร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจ หากขาดการจัดการน้ำที่เป็นหนึ่งเดียวแล้วย่อมทำให้ขาดความร่วมมือและขาดการแบ่งปันข่าวสาร ผู้จัดทำนโยบายจะต้องเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องหลากหลาย ไม่เพียงช่วยให้การกำหนดนโยบายเป็นไปอย่างมีทิศทางที่ถูกต้อง แต่ยังทำให้กระบวนการจัดสรรและใช้ประโยชน์ตอบสนองคนทุกกลุ่มได้อย่างตรงความต้องการและเท่าเทียม ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เป็นอุดมคติของนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในตัวแสดงอย่างชุมชนนั้น จะมีภูมิความรู้เดิมของตนซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับพื้นที่ของตน

อย่างไรก็ดี การศึกษาหลายชิ้นได้สะท้อนให้เห็นการละเลยมิติของชุมชนในการจัดการน้ำ แม้ชุมชนจะมีทุนหรือศักยภาพบางประการ (Saldias & other, 2012) เป็นเหตุให้ชุมชนไม่ได้รับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ความสามารถถูกลดทอน หรือไม่เกิดการพัฒนาเท่าที่ควรให้สอดคล้องกับการจัดการน้ำในภาพรวม จึงควรมีการเสริมสร้างศักยภาพที่มีอยู่และเติมช่องว่างที่ขาดหายไปเพื่อให้

ชุมชนมีความสามารถพอที่จะเข้าร่วมในวาระนโยบายได้ สอดคล้องกับ Measham & Lumbasi (2013) กล่าวว่า หากมีการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนก็จะเป็นเครื่องประกันได้ว่าชุมชนจะสามารถจัดการทรัพยากรได้หากมีการสนับสนุนจากภายนอกในเรื่องของทักษะการเฝ้าระวัง ทักษะเชิงองค์กร ฯลฯ โดยต้องพยายามดึงศักยภาพที่มีอยู่ของชุมชนออกมาใช้ให้มากที่สุดด้วย

การพัฒนาแบบยั่งยืน เพียงเฉพาะเสาหลักอย่างด้านสิ่งแวดล้อมก็นับได้ว่ามีความซับซ้อนอย่างมากในมิติของการบริหารการปกครอง ทำให้การบริหารโดยภาครัฐเพียงหน่วยงานเดียวไม่อาจทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังงานวิจัยบางชิ้นที่พบว่าปัญหาหลักของการบริหารจัดการน้ำเกิดจากองค์กรของรัฐเป็นหลัก อย่างงานของ Wegerich & other (2015) หรือการศึกษาของ Tompkins & Adgar ที่ให้ความสำคัญกับหุ้นส่วนอย่างชุมชน ว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ชุมชนเป็นฐานทำให้มีการปรับตัวรับมือกับปัญหาที่มีสถานะสุดขั้ว เพราะชุมชนช่วยสร้างเครือข่ายได้ดี (Tompkins & Adgar, 2004 quoted in Pahl-Wostl & other, 2007) อีกทั้งการศึกษาของ Stojanovic & Barker (2008) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการยกระดับการบริหารการปกครองโดยใช้ความเป็นหุ้นส่วนเพื่อจัดการพื้นที่ชายฝั่งของท้องถิ่นในสหราชอาณาจักร ที่หลายกิจกรรมต้องทำงานใกล้ชิดกับชุมชนชายฝั่งเพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ทำให้เกิดการตอบสนองต่อประเด็นที่หลากหลายได้มากกว่าการจัดการแบบองค์กรเดียว Measham & Lumbasi ศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติชุมชนจากกรณีในประเทศเคนยาและออสเตรเลีย พบว่า การที่จะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องริเริ่มจากชุมชนเอง ผู้นำและคนในชุมชนมีความผูกพันและใกล้ชิดกับทรัพยากรที่ตนดูแลเป็นอย่างมาก (Measham & Lumbasi, 2013) การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน

ยังทำให้เกิดผลดีตามมา เช่น ขยายความร่วมมือของประชาชน ขยายฐานผู้นำ พัฒนาทักษะ สร้างคุณค่าร่วม ฯลฯ (The Aspen Institute Rural Economic Policy Program, 2015, 11)

อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนมีความสำคัญในบริบทของการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยเหตุผล 2 ประการหลัก ประการแรกคือ ชุมชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและรู้สภาพพื้นที่ดีที่สุด ประการที่สอง การบริหารปกครองหุ้นส่วนที่เป็นแบบชุมชนต้องเป็นการทำแบบล่างขึ้นบนและให้ได้มาเข้าร่วมตั้งแต่ต้น ได้มีส่วนร่วม กระบวนการตัดสินใจ ดำเนินการ และประเมิน เพราะจะทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ร่วมรับประโยชน์ที่มีการริเริ่มจากชุมชนเอง ถือเป็นการใช้ความป็นหุ้นส่วนอย่างเต็มศักยภาพ ผลได้ที่สำคัญที่สุดจากข้อสังเกต 2 ประการนี้ คือ ชุมชนได้รับการเสริมสร้างศักยภาพ

4. การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน หมายถึง การเสริมความสามารถเดิมที่ชุมชนมีอยู่เพื่อเพิ่มระดับความสามารถในการพัฒนาบนพื้นฐานที่ยั่งยืน ภายใต้องค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ ทรัพยากร การสนับสนุนทักษะ และเจตจำนงร่วมของชุมชน ผ่านการดำเนินงานในหลายกิจกรรมเพื่อบรรลุองค์ประกอบดังกล่าว การให้ความหมายเช่นนี้ เพราะการเสริมสร้างศักยภาพจะทำให้เกิดการยกระดับความสามารถของชุมชนที่มากกว่าการพึ่งพาตนเองได้ อาจรวมไปถึงการพัฒนาและสร้างเครือข่ายในประเด็นสาธารณะ ริเริ่มการพัฒนา ร่วมตัดสินใจในประเด็นใหม่ๆ ร่วมกับภาคส่วนอื่น สอดคล้องกับ Taylor กล่าวว่าชุมชนไม่ใช่พื้นที่ว่างเปล่า แต่มีความรู้ความสามารถในตัวของชุมชนอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าสิ่งที่ท้าทายคือจะส่งเสริมให้ชุมชนนำสิ่งที่มีอยู่แล้วนั้นไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร (Taylor, 2003, 141; 154) ข้อคิดเห็นของ Taylor มีความสอดคล้องกับนักวิชาการหลายท่าน เช่น Tompkins & Adgar ที่กล่าวว่า

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน จะช่วยสร้างเครือข่ายซึ่งมีส่วนช่วยที่สำคัญในการจัดการปัญหาที่มีสภาวะแบบสุดโต่งได้ เช่นเดียวกันกับวิทยากร เชียงกูล ที่กล่าวว่า ชุมชนมีความร่วมแรงร่วมใจจึงน่าจะมีการบริหารทรัพยากรได้ดีกว่าภาครัฐ หรือ Lackstrom และ Saldias & other ที่ว่าชุมชนควรเข้ามาเป็นผู้มีบทบาทในการจัดการน้ำเพราะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และเป็นผู้รู้สภาพพื้นที่ดีกว่าภาคส่วนอื่น (Tompkins & Adgar, 2004 quoted in Pahl-Wostl & other, 2007; วิทยากร เชียงกูล, 2557; Lackstrom, 2011; Saldias & other, 2012)

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนได้รับการกล่าวถึงในหลายมิติ ทั้งทางการเมือง สุขภาพ หรือ สิ่งแวดล้อม และจำเป็นต้องมีกิจกรรมหรือโครงการที่ให้ชุมชนได้ฝึกและพัฒนาประสบการณ์ผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยอาจแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การทำความเข้าใจชุมชนและสิ่งที่ชุมชนมี 2) การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในประเด็นที่ชุมชนให้ความสำคัญ และ 3) ประเมินผลลัพธ์เพื่อวัดประสิทธิผลของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไป (พัฒนาจาก Atkinson & Willis, n.d., 5-7; 9-10; National Institute of Environmental Health Sciences, United State (2012, 155); State of New South Wales: NSW, Australia, 2010, 3)

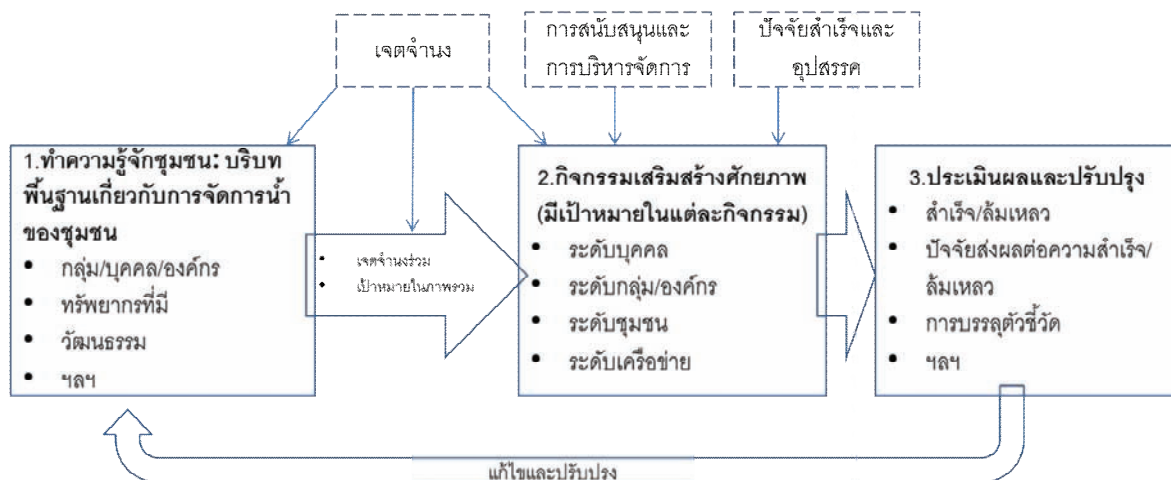
การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีปัจจัยที่เป็นได้ทั้งอุปสรรคและทำให้เกิดความสำเร็จแบ่งได้เป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ทรัพยากร (เช่น สมาชิกชุมชน ผู้นำ ผู้เอื้ออำนาจในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชุมชน งบประมาณในการเสริมสร้างศักยภาพ แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี) การสนับสนุน (เช่น การสนับสนุนจากส่วนราชการ หรือภาคส่วนอื่น

ที่เกี่ยวข้อง) เจตจำนง (หมายถึงการยอมรับร่วมกันของชุมชนต่อเป้าหมาย ประเด็น และกิจกรรมในการเสริมสร้างศักยภาพ) และการบริหารจัดการ (เช่น การดำเนินงาน การกำหนดเป้าหมายและวิสัยทัศน์) (Atkinson &

Willis, n.d., 5-7; 9-10; Saldias & other, 2012)

สำหรับสรุปแนวคิดการวิจัยซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ผลการศึกษา แสดงได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัย

ที่มา : พัฒนาจากหลักการสร้างเสริมสุขภาพของ Atkinson & Willis (n.d., 5-7; 9-10) National Institute of Environmental Health Sciences แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (2012, p.155) และกระบวนการเสริมสร้างสุขภาพชุมชนของ State of New South Wales ประเทศออสเตรเลีย (2010, 3)

กรอบแนวคิดในการวิจัยดังกล่าวถือเป็นรูปแบบในภาพรวมของการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำของพื้นที่การศึกษา การขับเคลื่อนกรอบที่เสนอมานี้ไม่อาจดำเนินการได้โดยแยกส่วน และปัญหาส่วนใหญ่คือการขาดเจ้าภาพหลัก ในการศึกษาครั้งนี้จึงมีปลายทางการศึกษาคือรูปแบบที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถจัดการน้ำจนถึงระดับการตัดสินใจและขับเคลื่อนการจัดการน้ำด้วยตนเองได้ ภาคส่วนใดควรมีหน้าที่หลักตั้งแต่การวางแผน จัดสรรงบประมาณ ประเมิน¹ และปรับปรุงการพัฒนา

ศักยภาพชุมชนให้ไปถึงระดับความสามารถที่งานวิจัยขั้นนี้ได้ตั้งเป้าหมายไว้ โดยสรุปเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

- รูปแบบแรก หน่วยงานของรัฐส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก
- รูปแบบที่สอง ขับเคลื่อนหลักโดยภาควิชาการในพื้นที่
- รูปแบบที่สาม เป็นการขับเคลื่อนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ
- รูปแบบที่สี่ ผู้ขับเคลื่อนหลักเป็นภาคประชาสังคมในพื้นที่

¹ ด้วยข้อจำกัดของงานวิจัยด้านระยะเวลา งบประมาณ และบุคลากร จึงยังไม่ได้ศึกษาในส่วนของขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลและปรับปรุง ผลการศึกษาและวิเคราะห์ผลจึงไม่มีนำเสนอในส่วนนี้

5. วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลทางสถิติจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณมาเป็นส่วนประกอบหนึ่งของผลการศึกษาและวิเคราะห์

5.1 กลุ่มเป้าหมายและการสุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ

กลุ่มเป้าหมายสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ กลุ่มประชากรที่อาศัยในพื้นที่ตามขอบเขตการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ คือ ประชากรในพื้นที่จังหวัดพัทลุง (ทั้งจังหวัด) จังหวัดสงขลา (บางพื้นที่) และจังหวัดนครศรีธรรมราช (บางพื้นที่) มีการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามหลักของ ทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) โดยกำหนดระดับความเชื่อมั่น 95% จากประชากรทั้งสิ้น 758,406 คน จะได้จำนวนตัวอย่าง 3 พื้นที่ทั้งสิ้น 400 คน ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แบบแผนในการสุ่มตัวอย่างกลุ่มตัวอย่างโดยวางอยู่บนหลักความน่าจะเป็นทางสถิติ และดำเนินการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการผสมผสาน (Multi-Stage Sampling)

กลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานการณ์และสภาพชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ข้อมูลความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างที่ได้นั้นมาจากการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากผู้ให้ข้อมูลหลักของศูนย์วิจัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คณะกรรมการสล่าลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา จังหวัดนครศรีธรรมราช) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน มีผู้ให้สัมภาษณ์จำนวนทั้งสิ้น 26 คน

5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ และเครื่องมือที่ใช้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ คือ แบบระดมความคิดเห็น ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นคำถามทั้งหมด 6 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ทิศทางสังคมในการจัดการน้ำ เป้าหมาย/เจตจำนงร่วมของชุมชน การสนับสนุนและการบริหารจัดการ ประเมินการเสริมสร้างความสามารถของชุมชนที่ผ่านมา และข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและเครื่องมือที่ใช้

เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จากเอกสาร ศึกษาได้จากเว็บไซต์ วารสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ 2) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำนวน 26 คน จากศูนย์วิจัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สลาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล และประชาชน โดยการสัมภาษณ์

5.3 การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) ได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency) และการหาร้อยละ (Percentage) และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดกลุ่ม และแจกแจงข้อมูลตามประเด็นสำคัญ การนำเสนอผล

การศึกษาเป็นไปในรูปแบบของตารางและแผนภูมิแสดง การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งการวิเคราะห์ ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลพื้นฐานชุมชน บริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกันของข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และการสัมภาษณ์ นำเสนอในรูปแบบของการพรรณนา ตามประเด็นสำคัญ และ 2) ข้อมูลการเสริมสร้าง ศักยภาพชุมชนกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยใช้วิธีการ วิเคราะห์เนื้อหาและจำแนกข้อมูลตามประเด็นสัมภาษณ์ นำเสนอในรูปแบบพรรณนาตามกรอบการวิจัย และ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การสรุปภาพตัวแบบ การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำโดยชุมชน พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

6. สถานการณ์เกี่ยวกับการเสริมสร้าง ศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำของ ชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

กลุ่ม/บุคคล/องค์กร

กลุ่ม/บุคคล/หรือองค์กรในการจัดการน้ำบริเวณ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่หน่วยงานของรัฐจัดตั้งขึ้นและส่วนที่เกิดขึ้นเอง โดยชุมชน กลุ่มหรือองค์กรที่รัฐจัดตั้งขึ้นนี้มีความชัดเจน ของกลุ่มและมักเกิดขึ้นเมื่อรัฐดำเนินโครงการหรือ สิ่งปลูกสร้างขึ้น เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำที่จัดตั้งขึ้นหลังจาก มีการประปาหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งผู้เป็นสมาชิกกลุ่ม มักเป็นผู้ที่มีบทบาทอยู่ในกลุ่มอื่นอยู่ก่อนแล้ว เช่น เป็น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มาก่อน เมื่อมีการจัดตั้งอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (ทสม.) ก็ให้ผู้ที่ เป็น อสม. นั้นเป็น ทสม. ด้วย ส่วนกลุ่มที่ตั้งโดยชุมชนเองนั้นไม่พบความ ชัดเจนมากนัก อาจเนื่องมาจากชุมชนมีลักษณะของ ความไม่เป็นทางการสูง ทำให้แม้กลุ่มที่ชุมชนจัดตั้งขึ้น

นั้นเมื่ออยู่แต่ก็จะไม่ได้รับการบันทึกไว้ หรือกลุ่มนั้นก็อาจ ถูกสวมชื่อใหม่ในรูปแบบกลุ่มที่หน่วยงานของรัฐจัดตั้ง ขึ้น การมีอยู่ของกลุ่มผู้จัดการน้ำนี้ เมื่อสอบถามไปยัง ประชาชนกลุ่มตัวอย่างยังพบว่าประชาชนส่วนใหญ่ ตอบว่าไม่มีกลุ่มในการจัดการน้ำในพื้นที่จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 60.6 ขณะที่ประชาชนจำนวนน้อยกว่า ตอบว่ามีกลุ่มในการจัดการน้ำอยู่ที่จำนวน 138 คน คิดเป็นร้อยละ 39.4 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชน เกินกว่าครึ่งหนึ่งอาจไม่ทราบหรือไม่มีการรับรู้เกี่ยวกับ กลุ่มในการจัดการน้ำของพื้นที่

ข้อค้นพบเกี่ยวกับเรื่องบุคคลและกลุ่มองค์กรในการ จัดการน้ำที่มีไม่มากนักหรือไม่ได้รับการบันทึกไว้ใน ชุมชนถือว่าเป็นผลดีต่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ดัง Atkinson & Willis กล่าวว่าทรัพยากรบุคคล เป็นปัจจัยที่สำคัญมากเมื่อเทียบกับทรัพยากรอื่นในการ เสริมสร้างศักยภาพ เพราะบุคคลในชุมชนมีทั้งคนใน ชุมชนเอง ผู้นำ และผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ เกิดกิจกรรมและยังช่วยลดความรุนแรงในประเด็นที่มี ความขัดแย้งรุนแรงในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้ นอกจากนั้น ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ คือผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน เพราะเป็นเรื่องราวธรรมดาที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นในการ ทำกิจกรรม ผู้เอื้ออำนวยในชุมชนจะมีบทบาทให้เกิด พื้นที่พูดคุย ดังนั้น ผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวยความ สะดวกจะเป็นบุคคลสำคัญที่มีทักษะในการไกล่เกลี่ยและ แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเหล่านี้ได้ และจำเป็น ต้องแยกระหว่างผู้เอื้ออำนวยภายในและภายนอกชุมชน ออกจากกัน (Atkinson & Willis, n.d., pp.5-7; 9-10)

ทรัพยากร

ทรัพยากรในพื้นที่ ในภาพรวมทะเลสาบสงขลา แบ่ง ได้เป็น 4 ส่วนหลัก คือ ทะเลน้อย ทะเลสาบตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง โดยแหล่งต้นน้ำของทะเลสาบ อยู่ในจังหวัดพัทลุงเพราะพื้นที่นั้นส่วนใหญ่เป็นภูเขาและ

เป็นแหล่งต้นน้ำ ไหลลงสู่ทะเลสาบ และลงสู่อ่าวไทย แต่ละพื้นที่คลองสาขาที่เกี่ยวข้องกับตัวทะเลสาบ แต่เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้ความต้องการใช้น้ำมีมากกว่าที่แหล่งน้ำตามธรรมชาติจะสามารถมีน้ำให้ใช้ได้ จึงทำให้เกิดสิ่งปลูกสร้างเพื่อเก็บกักและจัดสรรน้ำในแต่ละพื้นที่ เช่น มีการทำเหมือง ฝาย ขุดเจาะบ่อบาดาล เป็นต้น โดยประชาชนส่วนใหญ่ทราบว่าเมื่ออุปกรณ์/สิ่งปลูกสร้าง/สิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดการน้ำอยู่ในพื้นที่ จำนวน 188 คน คิดเป็นร้อยละ 68.1

ทรัพยากรที่มีตามธรรมชาติมีความเชื่อมโยงกับประเภทและจำนวนของสิ่งปลูกสร้างเพื่อการจัดการน้ำในพื้นที่และยังส่งผลต่อศักยภาพของชุมชนในการจัดการน้ำด้วย ยกตัวอย่าง พื้นที่ อบต.ระโนดมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับปากอ่าว ได้รับอิทธิพลจากน้ำเค็มและการทับถมของตะกอนปากอ่าวซึ่งมีขนาดกว้าง จึงยากเกินกว่าความสามารถของชุมชนที่ไม่มีเครื่องมือที่จะจัดการได้ การแก้ปัญหาส่วนใหญ่ชุมชนจึงต้องร้องขอหน่วยงานราชการ หรือ อบต. เพื่อช่วยในการขุดลอกตะกอนทับถมปากอ่าวเพื่อลดการสะสมของน้ำเค็ม ความสัมพันธ์ในแบบเครือข่ายของประชาชนในพื้นที่นี้กับหน่วยงานภายนอกจึงเป็นแบบแนวดิ่ง ลักษณะความสัมพันธ์ชุมชนเป็นเหมือนเครื่องวัดระดับของปัญหาในพื้นที่แล้วนำไปแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อมาแก้ไข ข้อมูลดังกล่าวอาจมีความเชื่อมโยงกับข้อค้นพบในเชิงปริมาณเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนใน อบต. ระโนดที่ส่วนใหญ่เห็นว่าตนเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการน้ำน้อยมาก เช่น รับฟังและติดตามข้อมูลข่าวสาร จำนวน 123 คน คิดเป็นร้อยละ 66.1 และคิดว่าเข้าไปมีส่วนร่วมมาก เช่น เป็นคณะกรรมการจัดการน้ำ ให้ข้อคิดเห็น และตัดสินใจ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 1.6

พื้นที่ อบต. โตนดด้วน มีคลองที่เชื่อมต่อกับกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แต่ก็ไม่เพียงพอต่อการเกษตรกรรมและ

สำหรับใช้ในครัวเรือน ในพื้นที่จึงมีการสร้างฝายเพื่อกั้นน้ำคลองซึ่งก็ไม่เพียงพอสำหรับใช้ในหน้าแล้ง ในอนาคตกำลังจะมีการสร้างเขื่อนขนาดเล็กเพื่อให้คนในพื้นที่สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้เอง ปัจจุบันน้ำที่ใช้เป็นหลักของพื้นที่นี้จึงเป็นแหล่งน้ำบาดาล ซึ่งกรมทรัพยากรน้ำบาดาลเป็นผู้ขุดเจาะและให้อบต. โตนดด้วนเป็นผู้บริหารจัดการแจกจ่ายน้ำและเก็บค่าบริการ เห็นได้ว่าด้วยลักษณะทรัพยากรในพื้นที่ดังกล่าวและการจัดการที่หน่วยงานของรัฐเป็นผู้ดำเนินการให้จึงทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมเพียงเป็นผู้รับผลประโยชน์และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หน่วยงานของรัฐร้องขอ เช่น การสร้างฝาย ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับพื้นที่ อบต. ระโนด มีบางหมู่บ้านที่บริหารจัดการน้ำเองโดยมีประปาหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีกลุ่มในการบริหารจัดการน้ำและสมาชิกกลุ่มเหล่านี้ก็เรียนรู้ในการบริหารจัดการระหว่างกลุ่ม ข้อมูลดังกล่าวอาจมีความเชื่อมโยงกับข้อค้นพบในเชิงปริมาณเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนใน อบต. โตนดด้วนที่ส่วนใหญ่เห็นว่าตนเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการน้ำน้อยมาก เช่น รับฟังและติดตามข้อมูลข่าวสาร จำนวน 122 คน คิดเป็นร้อยละ 74.4 และคิดว่าเข้าไปมีส่วนร่วมมาก เช่น เป็นคณะกรรมการจัดการน้ำ ให้ข้อคิดเห็น และตัดสินใจ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2

ในส่วนของ อบต. ขอนหาด มีระบบชลประทานอยู่ในพื้นที่และยังมีพื้นที่รอยต่อการใช้ร่วมกันกับจังหวัดอื่น ระบบชลประทานเข้าถึงชุมชนบางหมู่บ้าน เช่น การทำเหมืองลอยของกรมชลประทานที่มีไปถึงหน้าบ้านของประชาชน การมีสิ่งปลูกสร้างในการจัดการน้ำนี้เองอาจเป็นสิ่งที่ทำให้มีกลุ่มในการจัดการน้ำซึ่งไม่เพียงเป็นเครือข่ายของกลุ่มในชุมชนเท่านั้นแต่ยังเป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่มในชุมชนกับกลุ่มภายนอกชุมชนอีกด้วย อันเป็นช่องทางหนึ่งของการเสริมสร้างศักยภาพในชุมชนได้เพราะทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ประสบการณ์จากเครือข่ายภายนอก ความคิดเห็นของประชาชนใน อบต. ขอนหาด

ส่วนใหญ่ค่อนข้างสอดคล้องกับ อบต. อีก 2 แห่ง คือ เห็นว่าตนเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการน้ำน้อยมาก เช่น รับฟังและติดตามข้อมูลข่าวสาร จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 78.0 และคิดว่าเข้าไปมีส่วนร่วมบ้าง เช่น ร่วมประชุม อบต. สัมนา จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 22.0

ข้อค้นพบที่ว่าชุมชนยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำไม่มากนัก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะที่ผ่านมามีขาดการรับรู้คุณค่าของชุมชน ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วชุมชนมีศักยภาพต่อการจัดการน้ำได้ ดังที่ Taylor กล่าวถึงชุมชนว่าเป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมที่มีทุนหรือทรัพยากรบางประการอยู่กับชุมชนอยู่แล้ว การทำให้ปัจจัยด้านทรัพยากรบุคคลเป็นตัวจักรขับเคลื่อนศักยภาพชุมชนจึงต้องทำให้คนในชุมชนรับรู้คุณค่าของชุมชนเองเสียก่อนแล้วจึงมีการใส่การเรียนรู้ลงไป การรับรู้คุณค่าจะช่วยให้ชุมชนและบุคคลภายนอกได้รู้ถึงทุนหรือทรัพย์สินที่มีอยู่ในชุมชน ความสามารถที่จะเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ศักยภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของจากจุดเริ่มต้นนี้จะทำให้คนในชุมชนออกมาจากพื้นที่ส่วนตัวและมาทำกิจกรรมเพื่อพื้นที่สาธารณะมากขึ้น (Taylor, 2003, p.158-159)

วัฒนธรรม

วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของพื้นที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการน้ำในระดับพื้นที่ขนาดใหญ่ ที่พบเห็นเป็นการใช้เพื่อจัดการน้ำในพื้นที่ซึ่งเป็นขนาดเล็ก เช่น ฝ่ายมีชีวิต ฝ่ายแม่ว การสังเกตแหล่งขุดเจาะบ่อบาดาล เป็นต้น ลักษณะของสิ่งปลูกสร้างปัจจุบันที่เป็นเขื่อน คลองส่งน้ำ หรือประตูเปิดปิดระบายน้ำที่ขวางธรรมชาติการไหลของน้ำ ทำให้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเดิมไม่จำเป็นอีกต่อไป เช่น ประเพณีชักพระซึ่งแต่เดิมมีการทำในแหล่งน้ำ แต่ปัจจุบันแหล่งน้ำตามธรรมชาติถูกลดความสำคัญลง ประเพณีนี้จึงต้องจัดขึ้นบนบก ทำให้ความผูกพันระหว่าง

น้ำกับชุมชนลดลง มีความสอดคล้องกับประชาชนส่วนใหญ่ที่ตอบว่าไม่มีวัฒนธรรม ประเพณี หรือธรรมเนียมต่างๆ ที่เอื้อต่อการจัดการน้ำในชุมชน จำนวน 182 คน คิดเป็นร้อยละ 74.9

ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นที่น่าเสียดายว่าหากมีการปล่อยให้วัฒนธรรมหายไปก็จะขาดกลไกที่ไม่เป็นทางการบางส่วนไป ตามแนวคิดของ Ostrom ยังกล่าวว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนหากมียั่งยืนไปในอดีต ชุมชนถือว่ามีกลไกเชิงสถาบันมานานมากแล้วโดยชุมชนที่มีพัฒนาการในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้กลไกเชิงสถาบันมีหลักฐานเป็นร้อยละ ๑ ปี (Ostrom, 2008, 58-59) ความสามารถของชุมชนนี้สอดคล้องกันกับ วิทยากร เชียงกุล (2557) ที่ว่าพื้นฐานของมนุษย์มีความเป็นสัตว์สังคมจึงต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันพึ่งพาอาศัยกันจนเกิดเป็นความไว้วางใจรวมแรงรวมใจกัน ถือเป็นลักษณะเบื้องต้นของชุมชนที่มีความเป็นสังคมขนาดเล็ก จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมการบริหารจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจะทำได้ดีกว่ารัฐส่วนกลาง เพราะมีความร่วมแรงร่วมใจกันทำระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกันมากกว่า

ข้อค้นพบนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาค้นคว้าและควรนำมาพิจารณาในที่นี้ คือ งานวิจัยของ Mudrakartham & other ที่ได้ศึกษาความสามารถในการปรับตัวของชุมชนในการรับมือกับปัญหาโลกร้อนที่จะส่งผลกระทบต่อการใช้ น้ำ กรณีของรัฐ Rajasthan ประเทศอินเดีย ผลการศึกษาค้นคว้าว่า ในรัฐ Rajasthan ถือเป็นรัฐที่มีระบบการจัดการน้ำแบบโบราณ ชุมชนสามารถจัดการน้ำได้เองซึ่งเป็นระบบเก็บกักน้ำขนาดเล็กไว้ใช้ในชุมชน จนเมื่อระบบประปาจากส่วนกลางเข้ามายังพื้นที่ระบบที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนก็ถูกลดความสำคัญลงไป ต่อมาเมื่อเกิดวิกฤติของน้ำ ทำให้การจัดการน้ำแบบบูรณาการ Integrated Water Resources Management หรือ IWRM จึงได้ถูกนำมาใช้ในพื้นที่

เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้จากวิถีชุมชนอันถือเป็นองค์ความรู้หลัก เชื่อมโยงเข้าด้วยกันกับองค์ความรู้เฉพาะซึ่งเป็นความรู้เชิงเทคนิค การจัดการ และวิชาการจากหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องมีการยอมรับความสามารถของชุมชนและเชื่อในภูมิปัญญาเพื่อที่จะทำงานร่วมกัน ต้องมีการเสริมสร้างความรู้เฉพาะทางที่เกี่ยวข้องให้กับเจ้าหน้าที่ (Mudrakartham & other, 2010)

กิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ

ระดับบุคคล

กิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพในระดับบุคคล ไม่พบว่ามีเกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำโดยตรง เช่น ใน อบต. ระโนด มีการอบรมเรื่องดินเค็ม บางกิจกรรมไม่ได้เน้นให้เกิดผลที่ระดับบุคคล เป็นเพียงกิจกรรมการมีส่วนร่วมทั่วไปที่ภาครัฐขอความร่วมมือจากชุมชน เช่น การทำฝายแม้ว เป็นต้น ผลความคิดเห็นของประชาชนที่เข้าร่วมการประชุมกลุ่ม ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ากิจกรรมที่ผ่านมาช่วยให้บุคคลในชุมชนมีความสามารถในด้านความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำมากที่สุด จำนวน 189 คน คิดเป็นร้อยละ 53.5 ส่วนความสามารถของบุคคลที่ได้รับการพัฒนาน้อยที่สุดจากกิจกรรมเหล่านี้ ได้แก่ ทักษะคอมพิวเตอร์ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.3

กิจกรรมเหล่านี้แม้ไม่ได้มุ่งเน้นพัฒนาความรู้หรือทักษะของบุคคลในชุมชนโดยตรงแต่เมื่อสมาชิกชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมก็ทำให้เกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมเหล่านั้น ส่วนทักษะด้านคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนผู้เข้าร่วมประชุมเพียงหนึ่งคนตอบว่าบุคคลในชุมชนได้รับการพัฒนานั้นอาจเป็นไปได้หลายสาเหตุ เช่น กิจกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวกับการจัดการน้ำในชุมชนเน้นการทำงานในพื้นที่มากกว่าในสำนักงาน กิจกรรมที่ผ่านมาไม่ได้มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลในเชิงการบริหารจัดการและจัดเก็บข้อมูล หรือกิจกรรมที่ผ่านมาอาจมุ่งเน้นสนอง

ความสอดคล้องกับอาชีพของชุมชน อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยเห็นว่าในอนาคตเมื่อต้องการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้สามารถจัดการน้ำได้อย่างถึงระดับการตัดสินใจ ชุมชนอาจจำเป็นต้องมีบทบาทในการเก็บบันทึกข้อมูลสถิติหรือประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการน้ำของชุมชน ซึ่งข้อมูลและการบันทึกเหล่านี้ชุมชนอาจต้องมีการพัฒนามากขึ้น สอดคล้องกับข้อเสนอแนะในงานวิจัยของ คณิตา ศรีประสม และคณะ ที่ว่าควรต้องมีการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับสิทธิชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเพื่อให้เกิดการรวบรวมประวัติศาสตร์และการเคลื่อนไหวของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ที่ดีต่อไปในอนาคต (คณิตา ศรีประสม และคณะ, 2549)

การเสริมและเพิ่มเติมกิจกรรมเพื่อพัฒนาที่ระดับบุคคลหากจัดให้มีมากขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา นี้ ยังเป็นผลดีต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ UNEP (2002) และ The Aspen Institute Rural Economic Policy Program (2015) ที่ได้กล่าวว่า การพัฒนาคนถือว่าการถูกต้องในการพัฒนาศักยภาพชุมชน เพราะช่วยยกระดับจิตสาธารณะและการมีส่วนร่วม ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับผลการประชุมกลุ่มว่าประชาชนในพื้นที่เองก็ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ระดับบุคคลเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องผู้นำและความเป็นผู้นำนั้นเป็นศักยภาพที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วนเป็นลำดับที่ 1

ระดับกลุ่ม/องค์กร

กิจกรรมที่พบในระดับนี้ ส่วนใหญ่เป็นการสร้างอาสาสมัครเพื่อทำงานร่วมกันในการจัดการน้ำของชุมชน ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อบริหารจัดการน้ำกันเองในหมู่บ้าน กลุ่มเหล่านี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่าบางกลุ่มมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นที่มีอยู่แล้วในชุมชน คือ การมีกลุ่ม

อื่นในชุมชนอยู่แล้วทำให้เกิดกลุ่มในการจัดการน้ำได้ไม่ยากเพราะส่วนใหญ่ผู้ที่ผู้นำของกลุ่มมักจะเป็นสมาชิกในกลุ่มอื่นด้วย ดังความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์บางท่าน โดยกลุ่มส่วนใหญ่ที่พบจากการประชุมกลุ่มพบว่าส่วนใหญ่ประชาชนสังกัดกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ กลุ่มทำนา ฯลฯ จำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 27.3 การเข้าร่วมกลุ่มของประชาชนส่วนใหญ่เหล่านี้เห็นได้ว่าเป็นกลุ่มที่สอดคล้องกับอาชีพเป็นหลัก และกลุ่มที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอาชีพประชาชนจะมีประชาชนเป็นสมาชิกไม่มากอย่างกลุ่มคณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้านที่มีผู้ประชุมกลุ่มตอบว่าเป็นสมาชิกจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5

สำหรับความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มตัวอย่างต่อกิจกรรมที่ผ่านมาว่าส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถของกลุ่มในชุมชนด้านใดบ้างนั้น ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มส่วนใหญ่ตอบว่าทำให้กลุ่มในชุมชนมีการสื่อสารกันมากขึ้น จำนวน 215 คน คิดเป็นร้อยละ 35.4 ส่วนความสามารถที่กลุ่มในชุมชนมีน้อยที่สุดคือ กลุ่มในชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในสภากลุ่มน้ำ จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มในชุมชนยังต้องการพัฒนาในเรื่องของการนำเสนอข่าวสารประชาสัมพันธ์ เป็นลำดับที่ 2 และเรื่องการวางแผน / บริหารโครงการ เป็นลำดับที่ 5 ซึ่งต่างเป็นทักษะอย่างหนึ่งในระดับกลุ่ม/องค์กรของชุมชน แสดงว่ากลุ่มในชุมชนมีความพร้อมและต้องการที่จะยกระดับความสามารถของตนให้มากขึ้น

เห็นได้ว่า กิจกรรมที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดกลุ่มและการพัฒนาความสามารถของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่พอสะท้อนให้เห็นศักยภาพชุมชนในด้านการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มนี้ช่วยทำให้เกิดการขยายผลต่อได้ในเรื่องของความสามารถชุมชนที่จะมีมากขึ้นตามไปด้วย สอดคล้องกับ The Aspen Institute Rural Economic Policy Program (2015) กล่าวว่า การมีกลุ่มในชุมชนจะทำให้

เกิดผลต่อเนื่องด้านขยายความร่วมมือ เพราะประชาชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มถือเป็นตัวแทนกลุ่มต่างๆ หากกลุ่มเหล่านี้ได้มาวางแผนการทำงานร่วมกัน ก็จะทำให้เกิดการวางแผนจนเกิดยุทธศาสตร์ชุมชนก็เป็นได้

ระดับชุมชน

กิจกรรมที่เกิดขึ้นและทำให้เกิดการพัฒนาที่ระดับชุมชนส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมและความร่วมแรงร่วมใจ เช่น การสร้างฝาย และการประกวดผลผลิตทางการเกษตรอันเกิดจากวินัยในการใช้น้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวถือว่าได้รับความสนใจในระดับชุมชนอาจเพราะเป็นลักษณะกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดข้อขัดแย้ง เป็นกิจกรรมเชิงบวก ชุมชนมีความต้องการได้รับประโยชน์ร่วมกัน และเป็นกิจกรรมที่ไม่ต้องเสียเวลาในการประกอบอาชีพในชุมชนมากนัก หรือเป็นกิจกรรมที่ไม่ผูกมัดในระยะยาว และไม่เป็นกิจกรรมที่ต้องการบทบาทเฉพาะ อย่างเช่นการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการสภากลุ่มน้ำสงขลา ที่จะต้องสละเวลาในการเข้าประชุม ร่วมระดมความคิดเห็น และเกิดงานต่อเนื่องมายังชุมชน สำหรับความคิดเห็นของประชาชนผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มเห็นว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ทำให้ชุมชนมีความสามารถส่วนใหญ่เป็นเรื่องการทำให้คนในชุมชนรู้สึกมีคุณค่าที่ได้เป็นสมาชิกจำนวน 278 คน คิดเป็นร้อยละ 25.3 ส่วนประเด็นที่น้อยที่สุดเป็นเรื่องของการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารในชุมชน จำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 6.0 อย่างไรก็ดี ยังพบความต้องการพัฒนาของชุมชน ในเรื่องของจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ โดยมีประชาชน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 9.2 ต้องการให้เป็นประเด็นพัฒนาหนึ่งของพื้นที่ ถือเป็นความต้องการพัฒนาในลำดับที่ 4

จากผลการศึกษาอาจกล่าวได้ว่า แม้เพียงการเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนและร่วมดำเนินการที่ยังไม่ถึงขั้นการตัดสินใจก็ยังทำให้ประชาชนในชุมชนรู้สึกว่

ตนเองมีคุณค่า ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีตามกรอบของการศึกษาค้นคว้าที่ว่าชุมชนต้องรับรู้คุณค่าของตนเองเสียก่อนจึงจะเกิดการเสริมสร้างศักยภาพที่มีประสิทธิภาพได้ สอดคล้องกับ Taylor (2003) และ Razzaq & other (2012) ว่าหากชุมชนได้รู้ว่าตนมีทุนทางสังคมและรู้ว่าตนเองมีความสามารถเพียงใดก็จะเกิดความภาคภูมิใจ และเป็นผลต่อเนื่องให้เกิดการยอมรับข้อบกพร่องของตนพร้อมกันไปด้วย เป็นผลดีต่อการพัฒนาความสามารถที่มากขึ้นเพื่อปิดช่องว่างนั้นด้วย

ระดับเครือข่าย

ในภาพรวมทั้งลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่ามีกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในระดับเครือข่ายอยู่บ้าง ดังเช่น กิจกรรมของสภาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่มีการประชุม การเข้าไปเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำที่จะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในระดับพื้นที่ย่อยลงไปพบบางพื้นที่ที่มีการทำกิจกรรมเชื่อมโยงในระดับเครือข่าย ได้แก่ ชุมชนในหมู่ที่ 9 ของ อบต. ขอนหาด ที่มีเครือข่ายกลุ่มผู้ใช้น้ำปลายทางสองเมืองระหว่างจังหวัดพัทลุงและนครศรีธรรมราช สมาชิกเครือข่ายเป็นอาสาสมัครทำหน้าที่ในการเปิดปิดน้ำตามข้อตกลงของคณะกรรมการจัดการน้ำ นอกจากนี้ยังพบกิจกรรมที่มีการดำเนินการระดับเครือข่ายที่ชัดเจนนัก และเห็นได้ว่ากิจกรรมที่ดำเนินการในระดับเครือข่ายส่วนใหญ่เป็นการประชุมหารือ ประสานงาน และความร่วมมือนอกก่อนที่จะแปลงไปสู่กิจกรรมการปฏิบัติจริงในระดับชุมชน กิจกรรมเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่ามีผลทำให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายของชุมชนในความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง ว่าได้รับการยอมรับความสามารถจากหน่วยงานภายนอก จำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 36.1 ส่วนความสามารถระดับเครือข่ายที่ผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มคิดว่ามีน้อยที่สุด คือเรื่องที่ชุมชนสามารถลobbีนักการเมืองเพื่อให้มีการจัดการน้ำตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการได้ มีผู้ตอบจำนวน 1 คน

คิดเป็นร้อยละ 0.3

ผู้ตอบที่เป็นประชาชนจาก อบต. ขอนหาด ให้รายละเอียดว่าเมื่อถึงวาระการพิจารณางบประมาณหากชุมชนใดเข้าร่วมการประชุมเป็นจำนวนมาก ชุมชนนั้นก็ได้รับงบประมาณโครงการพัฒนา คณะผู้วิจัยเห็นว่าความสามารถในการลobbีนักการเมืองดังกล่าวถือเป็นความสามารถในกรณีที่จำนวนสมาชิกชุมชนมีมากกว่าชุมชนอื่น อาจไม่ได้เป็นการลobbีนักการเมืองในเชิงสาระของเป้าหมายในการจัดการน้ำของชุมชน จึงยังไม่สามารถสรุปได้ทันทีว่ากิจกรรมเกี่ยวกับจัดการน้ำที่ผ่านมาได้ทำให้ชุมชนมีความสามารถระดับเครือข่ายจนสามารถลobbีนักการเมืองได้ ศักยภาพชุมชนในกรณีนี้อาจเป็นไปได้ว่าชุมชนมีการเรียนรู้การลobbีจากกระบวนการพิจารณาจากการประชุมในพื้นที่อื่นหรือโครงการอื่นก็เป็นได้

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในระดับเครือข่ายนี้ หากได้มีการเน้นพัฒนาให้มากขึ้นจะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และทำให้ศักยภาพชุมชนได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับ The Scottish Government ที่ว่าการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในระดับเครือข่ายของชุมชน ชุมชนสามารถให้ข้อมูล ช่วยแลกเปลี่ยนประสบการณ์และนำทัศนะที่แตกต่างหลากหลายเพื่อชี้แจง หรือเข้าไปมีอิทธิพลในนโยบายสาธารณะ ยกตัวอย่างบทบาทชุมชนระดับประเทศเหล่านี้ในประเทศสก็อตแลนด์ เช่น the Community Health Exchange และ Community Voices Network ที่สามารถเข้าไปมีอิทธิพลและสร้างการยอมรับชุมชนเหล่านั้นในระดับประเทศได้ (The Scottish Government, 2007, p.4)

นอกจากนี้ ประเด็นสนับสนุนอื่นในระหว่าง 2 กระบวนการนี้ ได้แก่ เจตจำนงร่วมกันของชุมชน การสนับสนุนและการบริหารจัดการ ปัจจัยสำเร็จและอุปสรรคในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ ได้ถูกนำมาอภิปรายดังต่อไปนี้

เจตจำนงร่วมกันของชุมชน

เจตจำนงในการจัดการน้ำร่วมกันของพื้นที่ยังคงไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันมากนักเพราะความต้องการของแต่ละกลุ่มมีความหลากหลาย ความร่วมมือยังพอมิให้เห็นบ้างในบางโอกาส เช่น การมีวิกฤติในพื้นที่ ทุกคนจำเป็นต้องวางความต้องการส่วนตนไว้ก่อนเพื่อจัดการกับปัญหาที่มีความรุนแรงกว่า โดยผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าชุมชนมีเป้าหมายร่วมกันบ้าง จำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 35.9 และมีผู้ตอบว่าชุมชนไม่มีเป้าหมายร่วมกันเลย จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.5 การมีเป้าหมายและทิศทางที่ไม่ชัดเจนอาจส่งผลกระทบต่อ การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนที่ไม่ชัดเจนเช่นกัน หรือทำให้ การเสริมสร้างศักยภาพนั้นไม่อาจช่วยให้ชุมชนสามารถใช้สิทธิในการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืน สาเหตุของการขาดเจตจำนงร่วมอาจเป็นไปได้ในหลายสาเหตุ เช่น มีหน่วยงานรัฐให้การช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาอยู่แล้วทำให้เมื่อมีปัญหาใช้วิธีร้องเรียน การขาดพื้นที่พูดคุยเกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน การขาดความตระหนักต่อปัญหาการจัดการน้ำที่อาจส่งผลกระทบต่อในระยะยาว สอดคล้องกับ เสาวลักษณ์ ภูณทล ที่ศึกษาองค์กรจัดการคลอง อู่ตะเภาซึ่งเป็นคลองสาขาของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่า องค์กรในการจัดการน้ำคลองอู่ตะเภายังมีปัญหาในเรื่องการขาดเป้าหมายและแนวทาง ไม่มีตัวชี้วัดเพื่อเป็นกรอบติดตามประเมินผลการดำเนินงาน (เสาวลักษณ์ ภูณทล, 2549)

อย่างไรก็ดี มีข้อค้นพบบางประการที่อาจทำให้การสร้างเจตจำนงร่วมในการจัดการน้ำเป็นไปได้ไม่ยาก เพราะผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มมีความพร้อมที่จะร่วมกันผลักดันหากมีเป้าหมายในการจัดการน้ำที่ชัดเจน ส่วนใหญ่ตอบว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมเท่าที่จะทำได้ จำนวน 267 คน คิดเป็นร้อยละ 65.3 และมีผู้ที่ตอบว่าพร้อมจะร่วมผลักดันแม้มีอุปสรรคก็จะทำอยู่ไม่น้อย ที่จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 20.0 นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มส่วนใหญ่ยังเห็นว่า ชุมชนมี

ความร่วมมือร่วมใจอยู่แล้วเป็นพื้นฐานในระดับมากถึงจำนวน 225 คน คิดเป็นร้อยละ 57.1 และไม่มีผู้ตอบว่าชุมชนไม่มีความร่วมมือร่วมใจเลย ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่า พื้นฐานที่ดีของชุมชนในเรื่องของความร่วมแรงร่วมใจนั้นมีอยู่แล้วเพียงแต่จะต้องมีทิศทางและความต่อเนื่อง มีกลไกที่ทำให้เห็นถึงปลายทางของการรวมเป็นหนึ่งของชุมชน มีการเปิดโอกาสให้กับชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในการกำหนดทิศทางในการจัดการน้ำร่วมกัน เพราะจะทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมผลักดันประเด็น การจัดการน้ำร่วมกัน ซึ่งในเรื่องของโอกาสสนับสนุนมีความสำคัญและยังต้องได้รับการพัฒนาให้มากขึ้น เพราะจากผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ เข้าร่วมกำหนดเป้าหมายในการจัดการน้ำอยู่บ้าง จำนวน 201 คน คิดเป็นร้อยละ 52.2 คิดเป็นประมาณครึ่งหนึ่งของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ยังมีช่องว่างอีกมากที่จะต้องพัฒนาให้ชุมชนสามารถเข้าไปร่วมในการกำหนดเป้าหมายในการจัดการน้ำของพื้นที่ให้ถึงระดับมากหรือระดับมากที่สุดมากขึ้น

แม้ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้เห็นโอกาสในการกำหนดเป้าหมายเจตจำนงร่วมแต่มีข้อควรคำนึงถึง ในเรื่องของการกำหนดเป้าหมายโดยขาดวิสัยทัศน์ เป็นข้อควรระวังที่จะทำให้การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ โดยทั่วไปการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนมักจะล้มเหลวเพราะการทำโครงการต่างๆ มักขาดวิสัยทัศน์ในระยะยาว หรือไม่ก็เป้าหมายระยะสั้นมักไม่มีประสิทธิภาพ (Atkinson & Willis, n.d., 7) การกำหนดเป้าหมายการเสริมสร้างศักยภาพโดยขาดวิสัยทัศน์ที่ดี ยังอาจนำมาซึ่งปัญหาทางงบประมาณ การดำเนินกิจกรรมเดิมซ้ำ และทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม การทำกิจกรรมใหม่ ๆ ทำให้คนในชุมชนที่ขับเคลื่อนกิจกรรมนี้ลดประสิทธิภาพลง และเมื่อ กิจกรรมในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเกิดความล้มเหลวอาจทำให้เครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ในชุมชนล้มเหลวลงไปด้วย (Atkinson & Willis, n.d., 7)

การสนับสนุนและการบริหารจัดการ

การสนับสนุนและบริหารจัดการ ได้แก่ เครือข่ายหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบในประเด็นอื่นว่าด้วยเรื่องของกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ใช่กิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำโดยตรง ในเชิงการสนับสนุนของเครือข่ายหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงเป็นไปในลักษณะทำตามภารกิจหรือโครงการของหน่วยงาน เช่น ภารกิจให้บริการประชาชนของ อบต. โครงการด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของ ทสจ. เป็นต้น โดยหน่วยงานที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถของชุมชนมากที่สุด คือ กรมประมง มีผู้ตอบจำนวน 211 คน คิดเป็นร้อยละ 37.3 ส่วนภาคส่วนที่ไม่มีผู้ตอบเลยว่าได้เข้ามาทำดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ ได้แก่ สภาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด และกลุ่มชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่ขัดแย้งกับผลการสัมภาษณ์ที่พบว่า หน่วยงานที่ไม่มีผู้ตอบเหล่านี้ยังสภาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และ ทสจ. ได้มีการทำกิจกรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำอยู่ อาจเป็นไปได้ว่าผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มไม่ใช่ผู้ที่เคยได้เข้าร่วมกิจกรรมกับภาคส่วนเหล่านี้

นอกจากนี้ ในด้านความถี่ของกิจกรรม ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มส่วนใหญ่ 201 คน คิดเป็นร้อยละ 50.9 เห็นว่ามีกิจกรรมที่เสริมสร้างศักยภาพชุมชนน้อยกว่าปีละ 1 ครั้ง โดยเป็นกิจกรรม เช่น การลอกคลอง การอบรมลุ่มน้ำปากพนัง การสร้างฝายน้ำล้น ขุดสระน้ำ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ถือว่ายังไม่ใช้การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนโดยตรง คณะผู้วิจัยไม่อาจสรุปได้ว่าเพียงพอต่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาหรือไม่ เพราะขึ้นอยู่กับความต้องการ

ของพื้นที่เป็นหลัก การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนให้ชุมชนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เพียงแต่กิจกรรมเหล่านั้นอาจยังไม่ใช้การเรียนรู้ในกระบวนการนโยบายตามเป้าหมายปลายทางของการศึกษาครั้งนี้ หากชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมในระดับนโยบาย ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์จากสภาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลากล่าวว่า คนของสภาลุ่มน้ำฯ บางส่วนได้มีโอกาสเข้าไปเป็นคณะกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้เข้าไปแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ ร่วมติดตามการดำเนินงาน การเข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการฯ นี้ถือว่าสภาลุ่มน้ำฯ ที่มีชุมชนเป็นส่วนหนึ่ง ได้เข้าไปมีบทบาทในระดับนโยบายอยู่บ้าง จะมีความสอดคล้องกับ Lackstrom (2011) ที่ว่าหากสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้าร่วมกระบวนการระดับนโยบายก็จะทำให้รู้การปฏิบัติจริงและแก้ปัญหาได้ทันสถานการณ์ ทั้งนี้ ภาครัฐอาจต้องสนับสนุนการเรียนรู้ทั้งแบบที่เป็นและไม่เป็นทางการแก่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถรับมือกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้พร้อมๆ กันกับภาครัฐและภาคส่วนอื่น

ปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยอุปสรรค

ปัจจัยที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการน้ำของชุมชนจากความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์สรุปได้ว่า มีปัจจัยด้านการรวมกลุ่มของประชาชน ความต่อเนื่องในการรวมกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมจัดการน้ำ การมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคส่วนต่างๆ กิจกรรมเป็นเชิงบวก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญ มีความเข้าใจชุมชน และชุมชนมีพื้นฐานที่ดี โดยประเด็นที่มีความสอดคล้องต่อความเห็นส่วนใหญ่ของผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มคือ ความตระหนักและความร่วมแรงร่วมใจของชุมชน ที่ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มส่วนใหญ่เห็นว่าส่งผลให้เกิดความสำเร็จในการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืนมากที่สุด จำนวน 151 คน คิดเป็นร้อยละ 36.1 ส่วนประเด็นที่ส่งผลน้อยที่สุดอาจเป็นความไว้วางใจระหว่างผู้นำและคนในชุมชน เพราะมีผู้ตอบจำนวน 8 คน คิดเป็น

ร้อยละ 1.9

ขณะที่ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนจากผู้ให้สัมภาษณ์ก็มีหลายประการเช่นกัน ได้แก่ ความยากของสภาพปัญหา ความขัดแย้งของชุมชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน การขาดความร่วมมือของประชาชน อุปสรรคทางธรรมชาติ และการบังคับใช้ทางกฎหมาย ซึ่งประเด็นเหล่านี้ไม่เป็นประเด็นใหญ่ในความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่ม ผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มส่วนใหญ่กลับเห็นว่างบประมาณในการดำเนินงานเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดต่อการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 42.2 คน ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าการตอบคำถามส่วนใหญ่เช่นนี้เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งต่อการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน เพราะสะท้อนว่า ชุมชนมีความเชื่อในการพึ่งพางบประมาณที่มาจากหน่วยงานของรัฐ อาจเป็นเพราะการผลิตในพื้นที่เป็นไปเพื่อการพาณิชย์จึงต้องการการจัดการน้ำในระดับกว้างที่เกินกว่าความรับผิดชอบของชุมชนก็เป็นได้ และเมื่อพิจารณาไปถึงประเด็นการกำหนดเป้าหมายและทิศทางร่วมกัน มีผู้เข้าร่วมการประชุมกลุ่มเพียง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.2 เห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อการจัดการน้ำ ยังขัดต่อการอบการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเห็นว่าการกำหนดเป้าหมายในการจัดการน้ำนั้นมีความสำคัญทั้งต่อการพัฒนาศักยภาพชุมชนและการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จและปัจจัยอุปสรรคนี้สอดคล้องกับการศึกษาหลายชิ้น ดังเช่น Kongthong & Ratanachai (2012) พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามิพื้นฐานที่ดี ทำให้สามารถจัดการน้ำได้เอง แต่ขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่เกี่ยวข้องเพราะกลุ่มต่างๆ มีเป้าหมายการใช้น้ำต่างกัน สอดคล้องกันกับ Sokile & other (2002) ที่พบปัญหาสำคัญคือความร่วมมือกันในชุมชน ปัญหาการขาดความร่วมมือหรือความไม่ลงรอยกันใน

ชุมชนนี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดที่ทำให้จุดเริ่มต้นของการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนนั้นเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะหากชุมชนยังขาดความเป็นหนึ่งเดียว แม้ต่างคนต่างมีความสามารถในการจัดการน้ำ เช่น มีความเป็นผู้นำ มีความรู้เชิงเทคนิค มีความรู้ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่ไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ความสามารถของชุมชนก็ไม่อาจพัฒนาไปสู่ระดับกลุ่ม เมื่อไม่เกิดกลุ่มก็ไม่เกิดการเรียนรู้เพราะไม่ได้ทำงานร่วมกัน ขาดการวางแผนและเป้าหมายชุมชน ไม่อาจเกิดพื้นที่สาธารณะอันเป็นพื้นที่ฝึกจิตอาสาในชุมชน เมื่อความสามารถระดับชุมชนไม่เกิดก็ส่งผลต่อการเรียนรู้ในระดับเครือข่ายที่จะไม่เกิดขึ้นเช่นกัน หน่วยงานภาคส่วนต่างๆ จึงต้องเน้นอย่างมากที่จะต้องลดอุปสรรคเรื่องความร่วมมือและความขัดแย้งในชุมชนให้ได้ก่อน โดย Sokile & other เสนอไว้คือต้องมีการจัดกิจกรรมลักษณะพิเศษหรือรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในชุมชนต้องปรับบทบาทใหม่เป็นผู้จัดการความขัดแย้ง นำกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการมาใช้ โดยร่วมมือกับสถาบันที่หลากหลายอื่นๆ

จากลักษณะเฉพาะของชุมชนบริเวณรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาทำให้เห็นว่าชุมชนมีทุนทางสังคมที่เป็นภูมิปัญญาบ้างเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ได้แก่ มีกลุ่มบุคคลหรืออาสาสมัคร มีทรัพยากรแหล่งน้ำ และวัฒนธรรมและประเพณีในการจัดการทรัพยากรน้ำ อาจมีความแตกต่างในรายละเอียดบ้างตรงที่กลุ่มบุคคลหรืออาสาสมัครที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่มีอยู่ยังมีลักษณะเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ส่วนทรัพยากรแหล่งน้ำนั้น มีบางชุมชนที่มีอยู่มากในพื้นที่ เช่น เหมือง ฝาย ก็จะทำให้มีเพียงบางชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำได้ถึงระดับตัดสินใจ ส่วนวัฒนธรรมและประเพณีได้มีการนำมาใช้จัดการน้ำได้เฉพาะในชุมชนแต่ไม่ได้ถูกนำไปใช้จัดการทรัพยากรน้ำในภาพรวมทั้งลุ่มน้ำมากนัก อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่สำคัญของชุมชนลุ่มน้ำ

ทะเลสาบสงขลา คือ ชุมชนยังขาดวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายร่วมกันในการบริหารจัดการน้ำ เนื่องจากชุมชนโดยรอบต่างมีเป้าหมายในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่แตกต่างกัน ข้อค้นพบเกี่ยวกับเป้าหมายในการจัดการทรัพยากรน้ำที่แตกต่างกันถือว่าสอดคล้องกับอีกหลายชุมชน อย่างเช่น องค์การจัดการคลองอู่ตะเภา (เสาวลักษณ์ กุณพล, 2549) หรือการจัดการน้ำในเขตชลประทานเขื่อน Doroodzan ประเทศอิหร่าน (Khalkheili & Zamani, 2009)

7. รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ไม่อาจสรุปชัดเจนถึงรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนที่เหมาะสมที่สุด ว่าหน่วยงานหรือภาคส่วนที่ควรเข้ามาเป็นหลักเพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาความสามารถตั้งแต่วางแผน ดำเนินการ และตัดสินใจในการจัดการน้ำได้เองควรจะเป็นภาคส่วนใดนั้น ทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ ภาคราชการ ภาควิชาการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาสังคม ต่างมีจุดเด่นและข้อจำกัดที่ควรคำนึงถึงดังต่อไปนี้

ภาคราชการ ส่วนใหญ่ชุมชนเห็นว่ามีเหมาะสมตรงที่เป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญและรับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการจัดการน้ำ มีงบประมาณโดยตรง ชุมชนรู้จักหน่วยงานราชการมากกว่าหน่วยงานอื่น แต่ในการปฏิบัติจริงและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การขับเคลื่อนโดยส่วนราชการเป็นหลักมักพบปัญหาในเรื่องของการบริหารงานที่ยึดตามขอบเขตหน้าที่ ซึ่งอาจขาดการเชื่อมต่อระหว่างหน่วยงานอื่น (Lackstrom, 2011) และบางครั้งหน่วยงานราชการก็อาจยังไม่รู้จักชุมชนดีพอทำให้การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนไม่ได้เป็นการยกระดับจากสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ก่อนแล้ว (Wegerich & other, 2015)

ภาควิชาการ ผู้ให้ข้อมูลบางท่านเห็นว่าถือเป็นภาคส่วนหนึ่งที่มีบทบาทหลักในการเสริมสร้างศักยภาพ

ชุมชนได้ เพราะเป็นหน่วยงานด้านองค์ความรู้และมีความเป็นกลาง สามารถเข้าถึงและเรียนรู้บริบทของชุมชนที่แตกต่างกันได้ แต่ในทางปฏิบัติอาจมีข้อจำกัดด้านความทั่วถึง ความพร้อมด้านงบประมาณ กำลังคน ฯลฯ ที่ส่งผลให้ชุมชนมีการรับรู้ในการเคลื่อนไหวงานของภาควิชาการไม่มากนัก จึงต้องสร้างการรับรู้และการมีส่วนร่วมจากชุมชนค่อนข้างมาก เช่น การทำงานวิจัยที่ต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น (Atkinson & Willis, n.d., pp.11-12) ดังเช่นกองทุนวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชนในประเทศสกอตแลนด์

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ให้สัมภาษณ์บางท่านเห็นว่าเป็นหน่วยงานที่เหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน เพราะหน่วยงานภาครัฐที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน มีอุปกรณ์และบทบาทหลักในการกระจายอำนาจ แม้จะเป็นองค์กรขนาดเล็กก็ตาม แต่ได้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องบางชิ้นให้ข้อค้นพบว่า การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลักอาจไม่เหมาะสมนัก เพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นมีการกิจในหลายด้าน ยังขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะบางแห่งมีข้อจำกัดทางงบประมาณและกำลังคน (Wegerich & other, 2015) และยังต้องการการยกระดับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ระบบจัดการน้ำในท้องถิ่น โลกร้อนและผลกระทบ ฯลฯ หากจะเป็นผู้มีบทบาทหลักในเรื่องนี้ (Ivey & other, 2004)

ภาคประชาสังคม ผู้ให้ข้อมูลบางท่านเห็นว่ามีเหมาะสมในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน เพราะประกอบด้วยเครือข่ายที่หลากหลาย มีความเป็นตัวแทนและรู้ถึงบริบทความต้องการของพื้นที่ ทำให้การเสริมสร้างศักยภาพเป็นไปอย่างเหมาะสม แต่ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญคือภาคประชาสังคมยังมีลักษณะไม่เป็นทางการขาดสถานะทางกฎหมายทำให้ขาดงบประมาณสนับสนุน ข้อจำกัดด้านผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกันทำให้เกิดการแข่งกันใช้ทรัพยากร (Kongthong &

Ratanachai, 2012) ภาคประชาสังคมจึงต้องพัฒนาต่อในเรื่องของการสร้างความเป็นตัวตน การเป็นตัวแทนของกลุ่มที่สามารถตกลงผลประโยชน์กันได้ อันจะนำไปสู่การสร้างวิสัยทัศน์แล้วจึงสามารถเสริมสร้างศักยภาพ

เพื่อให้บรรลุยังจุดหมายร่วมกันได้

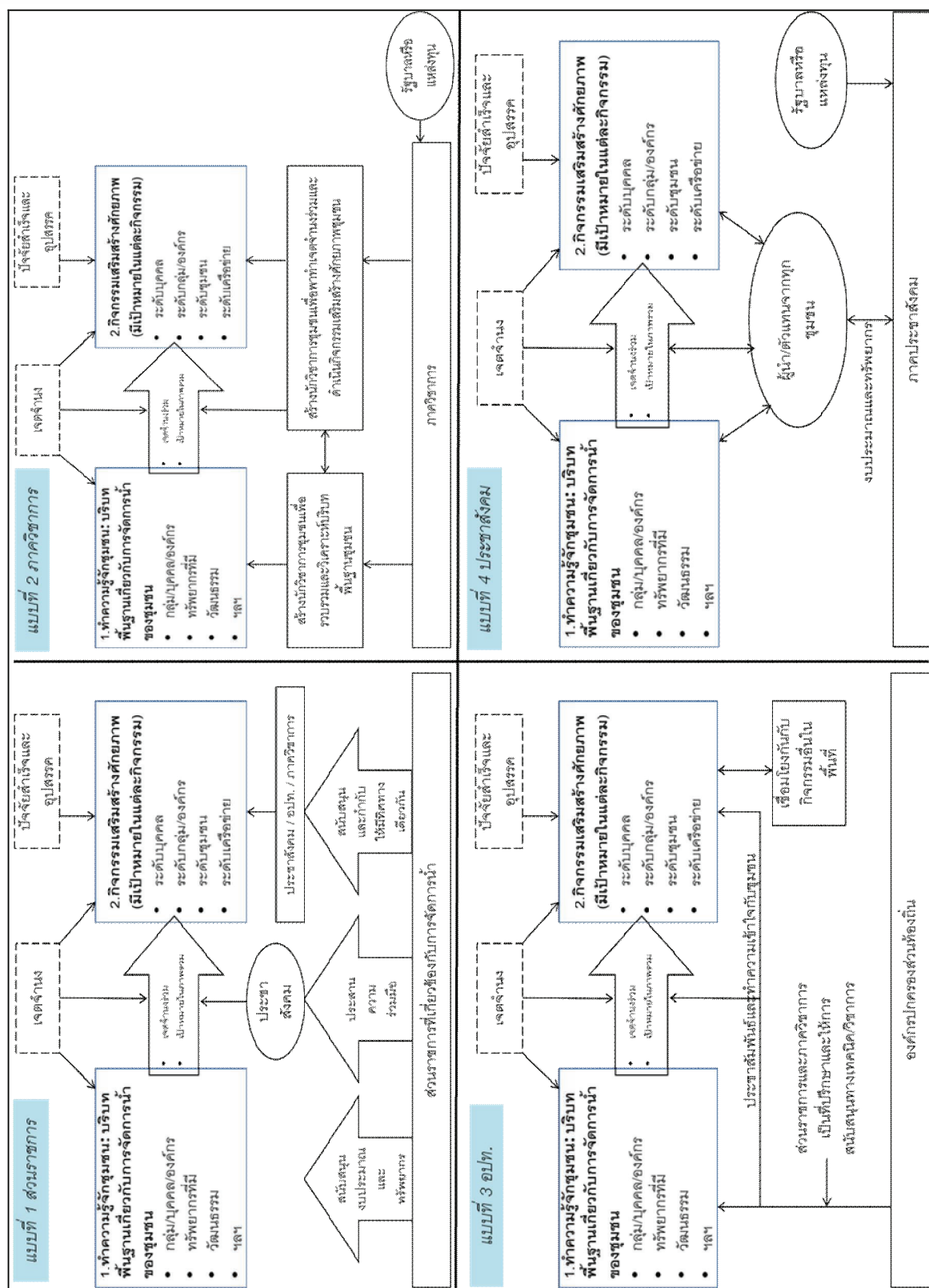
ทั้ง 4 รูปแบบนั้น คณะผู้วิจัยสรุปเป็นทางเลือกในแต่ละรูปแบบ จุดเด่นจุดด้อยอย่างไร และเงื่อนไขในการนำไปใช้ ดังสรุปตารางและภาพดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบข้อดี ข้อจำกัด และเงื่อนไขการนำรูปแบบฯ ไปใช้

รูปแบบเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืน	ข้อดี	ข้อจำกัด	เงื่อนไขในการนำไปใช้
แบบภาคราชการเป็นหลัก	-มีหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการน้ำ จึงมีความเชี่ยวชาญ -มีงบประมาณเกี่ยวกับการจัดการน้ำ ที่ช่วยสนับสนุนต่อศักยภาพชุมชนได้ -มีการขับเคลื่อนเรื่องการจัดการน้ำมานาน ประชาชนรู้จักและให้ความเชื่อถือ	-บูรณาการกันได้ยาก ติดขัดเรื่องกฎระเบียบ จึงมักทำงานกันแบบแยกส่วน -รูปแบบการทำงานเป็นทางการซึ่งขัดแย้งกับความเป็นชุมชน อาจส่งผลต่อการยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการน้ำ	-ภาคราชการต้องมีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนหลักเท่านั้น ได้แก่ งบประมาณ ค่าปรึกษา แล้วกำกับกิจกรรมให้เป็นไปตามเป้าหมาย -ต้องยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการน้ำ -ปรับกฎระเบียบให้มีความยืดหยุ่นเพื่อทำงานข้ามหน่วยงานได้
แบบภาควิชาการเป็นหลัก	-มีความสามารถทางวิชาการสามารถออกแบบกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชน -มีความเป็นกลาง มีบทบาทเป็นผู้ประสานได้ดี	-งบประมาณ กำลังคน อุปกรณ์มีจำกัด อาจดำเนินการได้ไม่ทั่วถึงและต้องใช้เวลา -ต้องมีบทบาทวิชาการในหลายประเด็น ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการจัดการน้ำอย่างเดียว จึงอาจทำให้ทู่หมัดไม่เต็มที่	-ภาควิชาการต้องได้รับการยอมรับให้เป็นผู้มีบทบาทหลักด้านนี้และมีแหล่งทุนให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง -ต้องมีการสร้างชุมชนหรือนักวิชาการตัวคูณเพื่อให้การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนก้าวหน้าเร็วขึ้น
แบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลัก	-มีบทบาทหลักด้านบริการประชาชน และเป็นหน่วยงานของรัฐที่ใกล้ชิดประชาชนที่สุด -มีงบประมาณเป็นของตนเอง สอดคล้องกับการกระจายอำนาจ	-ประชาชนจำนวนไม่น้อยยังต้องการเป็นผู้รับบริการจากอปท.มากกว่าที่จะเป็นผู้มีความสามารถจัดการน้ำได้เอง -มีหลายภารกิจและงบประมาณบุคลากรจำกัดหากเป็นกิจกรรมขนาดใหญ่ หรือต้องใช้งบประมาณมาก	-ต้องมีการยกระดับความเข้าใจของประชาชนให้รับรู้บทบาทใหม่ของ อปท.ที่ไม่ใช่เพียงเป็นผู้ให้บริการสาธารณะเท่านั้น -ต้องมีบทบาทเป็นผู้ประสานความเชี่ยวชาญและคำปรึกษาจากหลายภาคส่วน

รูปแบบเสริมสร้าง ศักยภาพชุมชน ในการจัดการน้ำ อย่างยั่งยืน	ข้อดี	ข้อจำกัด	เงื่อนไขในการนำไปใช้
แบบภาคประชาสังคม เป็นหลัก	-มีความหลากหลายของตัวแสดง และชุมชนสามารถเป็นหนึ่งในสภากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้ ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ -มีความยืดหยุ่นสูงในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำมากกว่ารูปแบบอื่น -มีภารกิจเฉพาะในการพัฒนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	-ยังขาดสถานะตามกฎหมาย ทำให้การรวมตัวเป็นแบบไม่เป็นทางการ และขาดงบประมาณ -ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังไม่รับรู้กิจกรรมที่สภากลุ่มน้ำดำเนินการ อาจส่งผลกระทบต่อความเชื่อถือในการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน -ความหลากหลายตัวแสดงอาจทำให้มีเป้าหมายเดียวกันยาก เครือข่ายที่มารวมตัวต่างก็มีภารกิจของตนในบทบาทอื่นด้วย	-ตัวแทนทุกชุมชนต้องมีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องในงานของสภากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา -สภากลุ่มน้ำฯ ต้องเร่งสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อให้เป็นที่รู้จักและยอมรับจากชุมชนบริเวณกลุ่มน้ำฯ -สภากลุ่มน้ำฯ ต้องมีบทบาทเป็นทั้งผู้ประสานงบประมาณความร่วมมือระหว่างเครือข่ายร่วมถึงออกแบบติดตามกิจกรรม

ภาพที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนทั้ง 4 แบบ

8. สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงหลักการ

1. การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำภาคส่วนต่างๆ ควรให้ความสำคัญกับการพิจารณาพื้นฐานและบริบทของชุมชนก่อน ข้อเสนอในการวิจัยครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอาจจะสามารถวางเป้าหมายการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในภาพรวมได้ แต่เมื่อพิจารณาในบริบทพื้นที่ระดับย่อยนั้น ชุมชนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความสามารถของสมาชิกชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ที่ส่งผลต่อความต้องการในประเด็นและความเข้มข้นของการยกระดับความสามารถที่แตกต่างกันด้วย

2. การสร้างการรับรู้คุณค่าและความสามารถของชุมชนเองถือเป็นก้าวแรกที่จะทำให้ชุมชนเปิดรับการยกระดับความสามารถของตน ในทุกการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจึงควรมีปลายทางร่วมกันคือทำให้ชุมชนรับรู้คุณค่าและความสามารถของชุมชนเองพร้อมกันไปด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงการจัดการ

1. ควรมีการพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการน้ำ เพราะสภาพปัญหาในการจัดการน้ำ แนวโน้มในอนาคตจะมีความรุนแรงมากขึ้น คนรุ่นใหม่ควรได้รับการพัฒนาให้สามารถผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมและองค์ความรู้สมัยใหม่เพื่อจัดการปัญหาเกี่ยวกับ

น้ำได้ในหลายระดับและกับกลุ่มเครือข่ายที่หลากหลายยิ่งขึ้น

2. ควรมีการจัดทำแผนเพื่อลำดับความสำคัญของแต่ละประเด็นเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรอย่างมีกลยุทธ์ โดยประเด็นของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่เร่งด่วน ได้แก่ ทักษะความเป็นผู้นำ การนำเสนอและประชาสัมพันธ์ข่าวสารในชุมชน การติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จิตสำนึกและความเป็นเจ้าของ และทักษะด้านการวางแผนหรือบริหารโครงการ

3. ควรส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนด้วยการทำวิจัยชุมชนร่วมกับเครือข่ายที่อยู่ภายนอกชุมชนเพื่อเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์และเป็นการบันทึกข้อมูลโดยผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนเองมากที่สุด

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบของการประเมินผลการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำ เพื่อให้กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนมีความเป็นระบบมากขึ้น

2. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการจัดการน้ำโดยภาคส่วนต่างๆ ที่ได้นำเสนอทั้ง 4 รูปแบบในเชิงลึก เน้นเรื่องความเป็นไปได้ ผลดี ผลเสียของแต่ละรูปแบบ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). **สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- คณิดา ศรีประสม และคณะ. (2549). **โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิทยากร เชียงกุล. (2557). **เพื่อการปฏิรูปมนุษย์และสังคมอย่างลึกซึ้ง**. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- ศูนย์วิจัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. (2554). “ข้อมูลเกี่ยวกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา”. สืบค้นจาก <http://www.songkhralake.com/content/about>.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และกรมทรัพยากรน้ำ. (2554). **โครงการวิจัยด้านทรัพยากรน้ำ: การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบผสมผสาน (IWRM) ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา**. กรุงเทพฯ : ผู้แต่ง
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (25 มกราคม 2559). “ข้อตกลงอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD)”. สืบค้นจาก http://www.onep.go.th/library/index.php?option=com_content&view=article&id=62:-convention-on-biological-diversity-cbd&catid=26:2012-04-02-06-57-22&Itemid=34.
- เสาวลักษณ์ ภูมทล. (2549). **องค์กรจัดการลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในบริบทการบริหารจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา**. วิทยานิพนธ์คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ภาษาอังกฤษ

- The Aspen Institute Rural Economic Policy Program. (2015). “Measuring Community Capacity Building: Tools for Practice”. Retrieved date July 28, 2015 from <http://www.aspeninstitute.org/publications/measuring-community-capacity->.
- Atkinson, R. & Willis, p. (n.d.). **Community Capacity Building – A Practical Guide**. Hobart, Australia: School of Sociology, University of Tasmania.
- Ivey, J. L. & other. (2004). “Community Capacity for Adaptation to Climate – Induced Water Shortages: Linking Institutional Complexity and Local Actors”. **Environmental Management**. 33 (1), 36 – 47.
- Khalkheili, T. A. & Zamani, G. H. (2009). “Farmer participation in irrigation management: The case of Doroodzan Dam Irrigation Network, Iran”. **Agricultural Water Management**. 96 (5), 859 – 865.
- Kongthong, O. & Ratanachai, C. (2012). **Civil Society in the Songkla Lake Basin**. Central Java, Indonesia: Center for River Basin Organizations and Management.
- Lackstrom, K. (2011). **Institutional Opportunity and Barriers to Climate Adaptation**. AWRA 2011 Spring Specialty Conference, Baltimore MD.

- Measham, T.G. & Lumbasi, J. (2013). “Success factors for Community Based Natural Resource Management (CBNRM): lessons from Kenya and Australia”. **Environmental Management**. 52 (3), pp 649-659.
- Mudrakartham, S. & other. (2010). “Potential and Prospect of Adaptation through IWRM in Rajasthan, India”. Retrieved date August 24, 2016 from http://www.indiawaterportal.org/sites/indiawaterportal.org/files/potential_and_prospect_of_adaptation_through_iwrmclose_0.pdf.
- Mumtas, M. & Wichien, C. (2013). “Stakeholder Analysis for Sustainable Land Management of Pak Phanang River Basin, Thailand”. **Social and Behavioral Sciences**. 91 (2013), 349 – 356.
- National Institute of Environmental Health Sciences (NIEHS), U.S. Department of Health and Human Services. (2012). **Partnerships for Environmental Public Health (PEPH) Evaluation Metrics Manual**. n.p.: NIEHS.
- Ostrom, E. (2008). **Governing the Commons : The Evolution of Institutions for Collective Action**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pahl-Wostl, C. & other. (2007). “Social Learning and Water Resources Management”. **Ecology and Society**. 12 (2), 5.
- Razzaq, Abdul Rasid Abdul & other. (2012, July). “Community Capacity Building for Sustainable Tourism Development: Experience from Miso Walai Homestay”. **Business and Management Review**. 2 (5), 10 – 19.
- Saldias C. & other. (2012). “Losing the Watershed Focus: A Look at Complex Community-Managed Irrigation Systems in Bolivia”. **Water International**. 37 (7), 744-759.
- The Scottish Government. (2007). **Building Community Capacity: Resources for Community Learning & Development Practice**. Edinburgh: Author.
- Sokile, C. S. & other. (2002). “Towards An Integrated Water Resource Management In Tanzania: The Role of Appropriate Institutional Framework in Rufiji”. Retrieved date August 24, 2016 from https://www.researchgate.net/publication/254791540_Integrated_Water_Resource_Management_in_Tanzania_Interface_between_Formal_and_Informal_Institutions.
- State of New South Wales, Australia. (2010). **Assessing Natural Resource Manager Capacity: A Best Practice Guide**. Sydney South, Australia: Department of Environment, Climate Change and Water NSW.
- Stojanovic, T. & Barker, N. (December 2008). “Improving governance through local Coastal Partnership in the UK”. **Geographical Journal**. 174 (4), 344 - 360.
- Taylor, M. (2003). **Public Policy in the Community**. New York, United state: Palgrave McMilan.

United Nations Environment Programme (UNEP). (2002). **United Nation Capacity Building for Sustainable Development: An Overview of UNEP Environmental Capacity Development Initiatives**. n.p.: UNEP.

Water Organization. (1990-2016). “Global Water Crisis: Water and Sanitation Facts”. Retrieved date January 28, 2016 from <http://water.org/water-crisis/water-sanitation-facts/>.

Wegerich, K. & other. (2015). “Water Security in the Syr Darya Basin”. **Water**. 7, 4657 – 4684.

World Wildlife Fund. (2016). “Overview”. Retrieved date January 28, 2016 from <http://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity>.